

POROVNÁVACIA ANALÝZA PRIPRAVENOSTI BUDÚCICH VZDELÁVATEĽOV A UČITEĽOV NA VYUŽÍVANIE ARTETERAPIE V PRÁCI S DEŤMI SO ŠPECIÁLNYMI VZDELÁVACÍMI POTREBAMI

**ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ
ВИХОВАТЕЛІВ ТА УЧИТЕЛІВ ДО ВИКОРИСТАННЯ АРТ-
ТЕРАПІЇ У РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ
ПОТРЕБАМИ**

Svitlana Dmytrieva

Abstrakt

Článok odhaľuje problémy prípravy budúcich učiteľov predškolského veku a budúcich učiteľov základných škôl na používanie arteterapeutických technológií pri práci s deťmi so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami; Prezentuje sa komparatívna analýza výsledkov empirickej psychologickéj štúdie hlavných štruktúrnych komponentov pripravenosti študentov odborov "Predškolská výchova" a "Primárna výchova" na arteterapeutickú prácu s touto kategóriou detí: motivačná a personálna; zmysluplný; kreatívne a operatívne.

Kľúčové slová

Arteterapia. Arteterapeutické stratégie. Dieťa so špeciálnymi výchovno-vzdelávacími potrebami.

Анотація

У статті розкрито проблеми підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти та майбутніх учителів початкових класів до використання арт-терапевтичних технологій у роботі з дітьми із особливими освітніми потребами; представлено порівняльний аналіз результатів емпіричного психологічного дослідження основних структурних компонентів готовності студентів спеціальностей «Дошкільна освіта» та «Початкова освіта» до арт-терапевтичної роботи з даною категорією дітей: мотиваційно-особистісний; змістовний; творчий та операційно-дієвий.

Ключовї слова

Арт-терапія. Арт-терапевтична технологія. Дитина з особливими освітніми потребами.

Постановка проблеми. Концепція спеціальної освіти України передбачає створення таких умов, за яких особи з обмеженими можливостями могли б успішно реалізувати свої загальнолюдські права, стати корисними громадянами своєї держави, освіченість і соціальний статус яких задовольнятиме потреби суспільства. Питання навчання, виховання, лікування, соціалізації дітей з обмеженими можливостями, яких називають дітьми з особливими освітніми потребами (ООП), стають дедалі актуальнішими. Проблема набуває окремого наукового статусу насамперед тому, що в Україні система соціальної та психолого-педагогічної реабілітації дітей із обмеженими можливостями здійснюється недостатньо послідовно і професійно. Іноді задіюються екстенсивні й рутинні форми роботи, засновані на культивуванні байдужого, формального й авторитарного ставлення до знедолених дітей [5].

Для успішної соціалізації дітей з ООП, їх навчання, виховання та лікування в Україні повинна бути сформована ефективна система соціальної та психолого-педагогічної реабілітації такої категорії дітей, яка передбачає застосування інноваційних технологій.

Однією із таких технологій є арт-терапія – технологія створення й використання різних видів мистецтва для передачі почуттів та емоцій, що виходить за межі традиційної мистецької освіти і покликана забезпечити гармонійний і всебічний розвиток особистості дитини через художньо-творче самовираження, самопізнання та самореалізацію. Арт-терапія створює умови для розкриття внутрішнього потенціалу і збагачення соціокультурного досвіду дітей різних вікових категорій через активне залучення їх до різних видів творчої діяльності – музики, танцю, театру, гри. Арт-терапія дає змогу реалізовувати всі компоненти корекційно-розвивального процесу в освіті (навчання, виховання, розвиток і корекцію) засобами мистецтва, сприяє стабілізації емоційної сфери дитини, успішній адаптації до нових умов. У спеціально створеному арт-терапевтичному

процесі відбувається поглиблене самопізнання, самоприйняття й особистісний ріст кожної дитини [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукових джерел свідчить про те, що в сучасній психолого-педагогічній науці існують об'єктивні передумови для дослідження проблеми підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти (ЗДО) та майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій у роботі з дошкільниками та молодшими школярами з особливими освітніми проблемами.

Роль мистецтва та ефективність застосування арттехнологій як засобів психокорекційної роботи з дітьми, що мають особливі освітні потреби, визначаються у дослідженнях багатьох науковців. Досліджувались психологічні (Бурковський, Бурно, Карвасарський, Копитін, Рудестам, Хайкін та ін.) і педагогічні (Аметова, Грішина, Кісельова, Лебедєва та ін.) аспекти арт-терапії. Суттєво поглиблюють розуміння досліджуваного феномена ідеї зарубіжних арт-терапевтів – Бетенські, Крамер, Наумбург, Ферса, Хіла, Чамперноун та ін. [6].

Значна кількість робіт присвячена впливу арт-терапії на дітей із особливими потребами (Биков, Бех, Бондар, Болтівець, Бондаренко, Данилова, Ілляшенко, Іващенко, Кондрашин, Кігічак, Обухова, Одинченко, Панов, Садова, Синьов, Сорока, Хохліна, Шульга, Чебікіна, Щибрик та ін.). Заслужують на увагу роботи, які розглядають альтернативні підходи до організації реабілітаційної роботи через методи арт-терапії (Алексєєва, Зінкевич-Євстігнєєва, Копитін, Панова, Шапіро, Холстова, Різник, Шаповал) [5].

Зростає кількість вітчизняних досліджень у психології і соціальній роботі, предметом наукового пошуку яких є арт-терапевтичні засоби (Андрейчин, Кратінова, Крижановська, Підлипна, Ставицька, Тіунова, Фірсова та ін.) [6].

Проблеми арт-терапії у професійній підготовці фахівців різного профілю є об'єктом дослідження ряду вітчизняних вчених. Так, У. Дутчак зосереджує увагу на підготовці майбутнього вчителя музики до естетичного виховання підлітків засобами арт-терапії; З. Ленів вивчає корекцію порушень усного мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами арт-терапії; Лисенкова

аналізує арт-терапію як засіб соціально-педагогічної підтримки молодших школярів із затримкою психічного розвитку; Л. Полторак досліджує професійну підготовку соціальних працівників до використання методів арт-терапії; Сорока зосереджує увагу на теоретичних і методичних засадах підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій. Чернуха вивчає психокорекцію особистості засобами арт-терапії [там же].

Метою нашої статті є порівняльний аналіз ступеня готовності майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти (ЗДО) та майбутніх учителів початкових класів до використання арт-терапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП).

Виклад основного матеріалу

На основі теоретичного аналізу психолого-педагогічної літератури із досліджуваної проблеми ми дійшли висновку, що готовність обох груп майбутніх фахівців (І групи - майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти (ЗДО) та ІІ групи - майбутніх учителів початкових класів) до арт-терапевтичної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами має схожу структуру, в якій можна виокремити наступні компоненти: мотиваційно-особистісний, змістовний, творчий та операційно-дієвий [1, 3]. Кожний компонент готовності майбутніх педагогів до арт-терапевтичної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) характеризується рядом показників [3]. На основі даних критеріїв нами було проведено емпіричне дослідження, яке включало чотири етапи. На першому етапі визначалась наявність у майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти (ЗДО) (І група) та майбутніх учителів початкових класів (ІІ група) мотивації до арт-терапевтичної діяльності в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами. Під час другого етапу дослідження визначався рівень арт-терапевтичних знань студентів обох груп. Третій етап досліджував питання наявності творчого мислення, оригінальності та унікальності у майбутніх педагогів. На четвертому етапі виявляли самооцінку арт-терапевтичних умінь майбутніх педагогів І та ІІ груп. На кожному з етапів дослідження проводився порівняльний якісний

та кількісний аналіз отриманих результатів обох груп здобувачів вищої освіти.

Експериментальну вибірку склали 47 студентів спеціальності «Початкова освіта» та 43 студенти спеціальності «Дошкільна освіта» ННІ педагогіки Житомирського державного університету імені Івана Франка. Для зручності представлення порівняльного аналізу отриманих результатів дослідження ми поділили досліджуваних на дві групи за їхньою спеціальністю: І група – майбутні вихователі закладів дошкільної освіти, П група – майбутні вчителі початкових класів. З метою виявлення особливостей мотивації обох груп здобувачів вищої освіти до застосування арт-терапевтичних технологій у роботі з дітьми з ООП була проведена методика діагностики навчальної мотивації студентів Реана, Якуніна (у модифікації Н.Ц. Бадмаєвої).

За методикою Реана, Якуніна «Діагностика навчальної мотивації студентів» (у модифікації Н.Ц. Бадмаєвої) досліджуванням пропонувалось оцінити значимість окремих мотивів у їхній навчальній діяльності за 5-бальною шкалою. Результати проведеного дослідження представлені у таблиці 1.

Таблиця 1

Середнє значення мотивів навчання за методикою Реана, Якуніна (у модифікації Н.Ц. Бадмаєвої)

Мотиви навчання													
Комунікативні мотиви		Мотиви уникнення невдач		Мотиви престижу		Професійні мотиви		Мотиви творчої самореалізації		Навчально-пізнавальні мотиви		Соціальні мотиви	
І гр.	П гр.	І гр.	П гр.	І гр.	П гр.	І гр.	П гр.	І гр.	П гр.	І гр.	П гр.	І гр.	П гр.
4,1	4,0	2,0	2,8	2,7	2,2	2,1	3,0	3,0	3,8	4,4	3,5	3,9	3,1

Порівняльний кількісний аналіз отриманих даних дозволяє констатувати існування відмінностей провідних мотивів навчання досліджуваних груп студентів. Виявлено, що домінуючими мотивами навчання майбутніх учителів початкових класів виступають комунікативні мотиви та мотиви творчої самореалізації. Для майбутніх вихователів дошкільних

закладів освіти (ЗДО) провідними мотивами навчання виявились навчально-пізнавальні, комунікативні та соціальні мотиви.

Спільними домінуючими мотивами навчання для обох груп студентів виявились комунікативні мотиви. Це можна пояснити усвідомленням здобувачами вищої освіти обох груп того, що педагогічне спілкування, пов'язане зі специфікою професійної діяльності, належить до тих різновидів спілкування, які виконують провідну професійно-значущу роль і для вихователів ЗДО, які працюють з дошкільниками, і для вчителів початкових класів, які організовують навчально-виховний процес з молодшими школярами. Незважаючи на різні вікові категорії дітей та різну специфіку роботи вихователя у ЗДО і вчителя початкових класів у ЗОШ, здійснюване ними педагогічне спілкування у навчанні та вихованні виступає інструментом впливу дорослого на особистість дитини. Педагогічне спілкування виконує педагогічні функції і спрямоване на інтелектуально-особистісне зростання дітей різних вікових категорій. Від рівня комунікативної компетентності вихователя чи вчителя значною мірою залежить їх професійна компетентність і педагогічна майстерність.

Для майбутніх учителів початкових класів важливою є також орієнтація на пошук творчих, інноваційних підходів до організації навчально-виховного процесу у початкових класах, оскільки лише вчитель із розвинутою творчою індивідуальністю здатен створити сприятливі умови для розвитку творчого потенціалу своїх учнів. Про цю тенденцію свідчить домінування у навчальній мотивації досліджуваних мотивів творчої самореалізації. На відміну від майбутніх учителів майбутні вихователі ЗДО суттєво недооцінюють значимість мотивів творчої самореалізації при оволодінні професією, недостатньо усвідомлюють необхідність розвитку власних професійно-творчих здібностей, що може негативно вплинути на формування у них власного творчого стилю педагогічної діяльності. Ця група студентів надає перевагу навчально-пізнавальним мотивам учіння, прагнучи сформувати у себе глибокі, міцні знання, проте не розуміючи у повній мірі, що без розвитку у себе якостей творчої особистості неможливо сформувати творчу особистість майбутніх вихованців. Сучасний освітній процес вимагає від

закладів дошкільної освіти нового підходу до своєї діяльності, новітніх форм, методів, технологій виховання, розвитку й навчання дітей дошкільного віку. Сьогодні зміст освіти ускладнюється, акцентується увага на розвитку творчих та інтелектуальних здібностей дітей, корекції емоційно-вольової та рухової сфер, на зміну традиційним приходять інноваційні методи навчання й виховання, що передбачають активізацію пізнавального розвитку дитини [4]. Ще однією відмінністю провідних мотивів навчання досліджуваних груп студентів є домінування у навчальній мотивації майбутніх вихователів ЗДО соціальних мотивів, тоді як майбутні учителі початкових класів недооцінюють дану групу мотивів навчання.

Досить низький рівень представленості в ієрархічній системі мотивів навчання досліджуваних обох груп мають професійні мотиви, що свідчить про недостатньо сформовану мотиваційну готовність майбутніх педагогів до використання арт-терапевтичних технологій у роботі зі своїми вихованцями чи учнями загалом і у роботі з дітьми з ООП зокрема.

Для більш детального дослідження мотиваційно-особистісного компоненту студентам обох груп була запропонована методика діагностики рівня емпатії за Юсуповим.

Результати емпіричного дослідження майбутніх учителів початкових класів за даною методикою розподілилися наступним чином (див. Табл. 2).

Таблиця 2

Розподіл опитуваних за рівнем емпатії (%)

Рівень емпатійності	% досліджуваних	
	І група	ІІ група
Дуже високий	6	-
Високий	18	12
Достатній	49	39
Низький	27	35
Дуже низький	-	14

Рівень емпатійності педагогів, які працюють з дітьми з особливими освітніми потребами, повинен бути високим, оскільки лише такий дорослий здатний глибоко співпереживати та співчувати дітям з обмеженими можливостями, надавати їм

психологїчну пїдтрїмку, поважати їхню гїднїсть і право на повноцїнне життя. Роль дорослих, якї органїзовують виховання та навчання дїтей з ООП, часто є визначальною в їх подальшїй долї, і саме від якостї педагогїчного впливу залежить їмовїрнїсть компенсації наявного у дитини порушення або його поглиблення. Порївняльнїй аналіз результатїв дослїдження І та ІІ груп здобувачїв вищої освїти виявив відмїнностї у рївнях емпатїйностї цих двох груп. Показники рївня емпатїйностї виявилися вищими у майбутнїх вихователїв ЗДО. У данїй групї дослїджуваних виявлено дуже високий і високий рївнї емпатїйностї (відповїдно 6% та 18%), тодї як у групї майбутнїх учителїв початкових класїв високий рївень емпатїї продемонстрували лише 12% опитаних, що становить зовсїм незначну частину дослїджуваної вибїрки. У І групї на 10% бїльше студентїв з достатнїм рївнем емпатїї у порївняннї з ІІ групою (відповїдно 49% і 39%). Серед майбутнїх вихователїв ЗДО взагалї не виявлено рецїпїєнтїв з дуже низьким рївнем емпатїйностї, тодї як у 14% майбутнїх учителїв початкових класїв цей рївень емпатїї спостерїгається, що свїдчить про неготовнїсть таких студентїв до роботи з дїтьми з ООП.

На другому етапї дослїдження вивчався змїстовнїй компонент, а саме розумїння представниками обох груп, якї дїти і за якими критерїями входять у групу дїтей з особливими освїтнїми потребами і в чому полягає змїст арт-терапевтичної роботи з такими дїтьми.

Дїагностика проводилася за авторською тестовою анкетою, розробленою Колбїною [3]. Анкета складається з 10 запитань відкритого та закритого типїв. Аналіз проводився по кожному питанню. Кїлькїсна обробка результатїв анкетування дозволила виявити наступне.

Бїльшїсть респондентїв І та ІІ груп (відповїдно 59% та 48%) у цїлому знаомї з такими поняттями, як «арт-терапїя» та «дїти з особливими освїтнїми потребами», 32% майбутнїх вихователїв закладїв дошкїльної освїти (І група) та 30% майбутнїх вчителїв початкових класїв (ІІ група) «щось чули» про вказанї поняття, тобто мають дуже поверхове, недиференційоване уявлення про данї феномени, 9% майбутнїх вихователїв ЗДО та 22 % майбутнїх вчителїв взагалї не знаомї з цими поняттями. Порївняльнїй

кїлькїсний аналїз цих даних дозволяє констатувати, що у цїлому майбутнї вихователї ЗДО (І група) мають бїльш глибоке та диференцїйоване уявлення про вказанї поняття у порівнянні з майбутнїми вчителями початкових класів (ІІ група).

Лише 18 % опитаних студентів ІІ групи мають уявлення про арт-терапевтичнї методики та форми арт-терапевтичної роботи, оскїльки були ознайомленї з ними, тодї як у ІІ групї цей відсоток дорівнює 26. 49% майбутніх вихователів ЗДО та 61% майбутніх учителів початкових класів мають мїнімальнї знання про зміст арт-терапевтичної роботи. Загалом бїльшїсть студентів обох груп знайомї з арт-терапїєю та можливостями її застосування в освітньому просторї, значно менша частина ознайомлена саме з методами арт-терапїї загалом і арт-терапїї в роботї з дїтьми із особливими потребами зокрема. І тїльки 25% представників І групи та 18 % респондентів ІІ групи мали досвід роботи з методами арт-терапїї у навчальній діяльності. Це свїдчить про недостатній рївень розвитку показників змістовного компоненту в обох груп здобувачів вищої освіти.

Третїй етап дослідження визначав рївень готовності студентів до використання арт-терапїї в роботї з дїтьми з особливими освітнїми потребами за творчим критерїєм. З цїєю метою нами було проведене дослідження за методикою «Тип мислення» (модифїкація Г. Резапкіної). Метою даної методики є визначення типу мислення студентів саме педагогїчних спеціальностей.

У І та ІІ групах студентів за методикою «Тип мислення» (модифїкація Резапкіної) нами були отриманї наступнї результати (Табл.3).

Таблиця 3.

Розподїл опитуваних за типом мислення (%)

Тип мислення	% досліджуваних	
	І група	ІІ група
Предметно-дієве мислення	12	9
Абстрактно-символічне мислення	30	32
Словесно-логічне мислення	15	12
Наочно-образне мислення	34	27
Креативне мислення	9	20

За результатами дослідження виявлено, що переважаючими типами мислення у обох груп досліджуваних є абстрактно-символічне мислення (відповідно 30% та 32%) та наочно-образне (відповідно 34% та 27%). Схожі результати показали представники І та ІІ груп щодо словесно-логічного типу мислення (відповідно 15% та 12%). На останньому місці у ІІ групі (майбутніх учителів початкових класів) знаходиться предметно-дієве мислення, а у І групі (майбутніх вихователів ЗДО) цей тип мислення знаходиться на передостанньому місці, хоча кількісні показники даного типу мислення у обох груп дуже схожі (відповідно 9% та 12%). Певна відмінність у результатах обох груп спостерігається лише щодо творчого (креативного) мислення. У І групі лише у 9% досліджуваних домінує даний тип мислення, тоді як для ІІ групи цей показник дорівнює 20%.

Порівняльний аналіз одержаних результатів свідчить, що лише 9% майбутніх вихователів ЗДО та п'ята частина (20%) всіх майбутніх учителів початкових класів продемонстрували наявність творчого, креативного мислення, тобто володіють творчим потенціалом для організації арт-терапевтичних занять з дітьми з ООП, мають достатню сформованість особистісних та професійно-значущих якостей, які впливають на результат арт-терапевтичної діяльності з даною категорією дітей.

Для визначення заключного операційно-дієвого критерію була використана методика «Самооцінювання професійно-педагогічних і арт-терапевтичних умінь» О. Сороки [6].

Методика складається із комплексу професійно-педагогічних умінь і комплексу визначень арт-терапевтичних умінь, які респондентам потрібно було оцінити за 5-тибальною шкалою.

За результатами опитування студентів І групи (майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти) професійно-педагогічні уміння можна представити у такій послідовності:

- уміння вивчати та оцінювати особливості діяльності й розвитку дітей – 31,5% досліджуваних;
- уміння добирати форми, методи та прийоми роботи з дітьми з особливими потребами – 27,2% опитаних;
- уміння розвивати конкретні вольові, інтелектуальні, емоційні та фізичні якості дітей з особливими освітніми потребами – 19,6% опитаних;
- уміння організовувати довірливі відносини з дитиною з особливими освітніми потребами – 18,5% респондентів;
- уміння розвивати в дітей творчу ініціативу – 14,6 % респондентів;
- уміння приймати оригінальні рішення, використовуючи новаторські форми і методи роботи – 11,8% студентів;
- уміння добирати оптимальний діагностичний інструментарій в роботі з особливими дітьми - 5,2% респондентів;
- уміння розвивати потенційні можливості таких дітей (з нетиповим рівнем розвитку) – 4,5% досліджуваних;

За результатами опитування студентів ІІ групи (майбутніх учителів початкових класів) отриманий наступний розподіл професійно-педагогічних умінь:

- уміння організовувати довірливі відносини з дитиною з особливими освітніми потребами – 26,5% респондентів;
- уміння вивчати та оцінювати особливості діяльності й розвитку дітей - 21,2% опитаних;
- уміння розвивати конкретні вольові, інтелектуальні, емоційні та фізичні якості дітей з особливими освітніми потребами – 18,4% опитаних;
- уміння розвивати потенційні можливості таких дітей (з нетиповим рівнем розвитку) – 11,3% досліджуваних;
- уміння розвивати в дітей творчу ініціативу – 10,3 % респондентів;

- уміння добирати форми, методи та прийоми роботи з дітьми з особливими потребами – 7,6% досліджуваних;
- уміння добирати оптимальний діагностичний інструментарій в роботі з особливими дітьми - 6,2% респондентів;
- уміння приймати оригінальні рішення, використовуючи новаторські форми і методи роботи - 5% студентів.

Порівняльний аналіз результатів самооцінювання студентами І та ІІ груп рівня розвитку професійно-педагогічних умінь виявив певні відмінності між цими групами респондентів.

Студенти І групи (майбутні вихователі ЗДО) вважають, що у них краще розвинені уміння вивчати та оцінювати особливості діяльності й розвитку дітей, добирати форми, методи та прийоми роботи з дітьми з особливими потребами, уміння розвивати конкретні вольові, інтелектуальні, емоційні та фізичні якості цих дітей. Дещо нижчий рівень розвитку, на думку студентів І групи, у них мають уміння створювати емоційно-довірливу атмосферу на заняттях та розвивати у дітей творчу ініціативу. Майже 12% опитаних вважають, що здатні здійснювати творчу навчально-професійну діяльність, демонструючи новаторський підхід до справи. На найнижчому рівні, на думку представників І групи, у них розвинені уміння орієнтуватися при організації навчально-виховного процесу з дітьми з ООП на їхню «зону найближчого розвитку» (за Л.С. Виготським) та демонструвати діагностичну компетентність при роботі з даною категорією дітей.

За результатами самооцінювання студентів ІІ групи (майбутніх учителів початкових класів) можна стверджувати, що найкраще у майбутніх педагогів, на їхню думку, розвинені вміння створювати емоційно-довірливу атмосферу на заняттях та вивчати індивідуально-психологічні особливості дітей з ООП. Значно менший рівень розвитку мають уміння орієнтуватися при організації навчально-виховного процесу з дітьми з ООП на їхню «зону найближчого розвитку» і розвивати у них творчу ініціативу. Найнижчі рівні розвитку у даної групи отримали методичні та діагностичні вміння і здатність до новаторського підходу до організації навчально-виховного процесу.

На жаль, доводиться констатувати, що обидві групи майбутніх фахівців недостатньо усвідомлюють, що арт-терапія в діяльності

вихователя ЗДО та вчителя початкових класів може і повинна використовуватися в діагностичних цілях, тому що за допомогою творчого самовираження своїх внутрішніх проблем на папері, за допомогою виконаних з пластиліну фігур тощо дитина доносить педагогу інформацію про існуючу проблему, яку не наважилася б озвучити за допомогою словесного контакту. Тому для дітей, нездатних розповісти про свої проблеми, арт-терапія часто є єдиним методом діалогу між нею і педагогом, тому що висловити свої емоції за допомогою творчості їм набагато простіше, ніж розповісти про них. Для інших дітей, які втратили довіру до дорослих, закрились у власному внутрішньому світі і не хочуть йти на контакт з педагогом, методи арт-терапії допомагають перевести відносини між дитиною і вихователем чи вчителем в більш довірчу площину [4].

У цілому істотних відмінностей у самооцінюванні обома групами майбутніх фахівців рівня розвитку професійно-педагогічних умінь не виявлено, проте звертає на себе увагу той факт, що лише 5% майбутніх учителів початкових класів здатні приймати нешаблонні, нестереотипні рішення, використовуючи новаторський підхід до роботи, тоді як 12% майбутніх вихователів ЗДО вважають себе здатними до педагогічної творчості.

Аналіз результатів самооцінювання студентами І групи (майбутніми вихователями ЗДО) наявності у них арт-терапевтичних вмінь показав наступний розподіл:

- уміння брати участь у створенні та обговоренні дитячих малюнків - 58,6% опитаних;
- уміння проводити діагностику мотиваційної сфери дітей, використовуючи проєктивні графічні тести - 19,6 % респондентів;
- уміння проводити індивідуальні та групові арт-терапевтичні заняття - 10,4% досліджуваних;
- уміння використовувати арт-терапію у поєднанні з танцетерапією, казкотерапією, ігротерапією, драмотерапією, фототерапією та музикотерапією – 7,4% майбутніх вихователів;

- умїння розробляти та апробувати корекцїйні та тренїнговї арт-терапевтичнї програми – 6,7% студентїв.

За результатами опитування студентїв П групи (майбутнїх учителїв початкових класїв) отриманий наступний розподїл арт-терапевтичних умїнь:

- умїння брати участь у створеннї та обговореннї дитячих малюнкїв - 38,1% опитаних;
- умїння проводити діагностику мотивацїйної сфери дїтей, використовуючи проєктивні графїчні тести - 17,5 % респондентїв;
- умїння розробляти та апробувати корекцїйні та тренїнговї арт-терапевтичнї програми - 9,4% досліджуваних;
- умїння проводити індивїдуальні та груповї арт-терапевтичнї заняття - 6,7% майбутнїх педагогїв;
- умїння використовувати арт-терапію у поєднаннї з танцетерапією, казкотерапією, їротерапією, драмотерапією, фототерапією та музикотерапією – 5,7% студентїв.

Порівняльний аналіз результатїв самооцїнювання студентами І та П груп рївня розвитку арт-терапевтичних вмїнь показав схожі результати у обох груп респондентїв. Обидвї групи респондентїв вважають, що найкраще у них розвиненї вмїння до проведення їзотерапїї, тобто умїння брати участь у створеннї та обговореннї дитячих малюнкїв (вїдповїдно 58,6% та 38,1%). Значно бїльший вїдсоток (на 20,5%) майбутнїх вихователїв ЗДО, якї вважають себе здатними до органїзацїї їзотерапїї, можна пояснити специфїкою роботи вихователїв, оскїльки малювання є одним з найбільш цїкавих занятїв та найдоступнїшим видом дїяльностї для дїтей дошкїльного вїку і вихователї постїйно створюють сприятливі для дошкїльнят умови малювання. Вчителї ж початкових класїв свою основну увагу зосереджують на органїзацїї навчально-виховного процесу з молодшими школярами, тому при органїзацїї образотворчої дїяльностї вїдчувають себе менш впевненими у своїй силі у порівняннї з вихователями ЗДО.

Останнї три арт-терапевтичнї вмїння у наведеному списку арт-терапевтичних умїнь розвиненї у обох груп здобувачїв вищої освїти на дуже слабкому рївнї, що потребує серйозної роботи по

формуванню таких умінь у системі підготовки здобувачів вищої педагогічної освіти до використання арт-терапевтичних технологій у роботі з дітьми дошкільного та молодшого шкільного віку взагалі і з дітьми з ООП зокрема.

Узагальнюючи одержані результати, можна констатувати, що рівень професійно-педагогічних умінь у обох опитаних груп студентів є середнім, а рівень арт-терапевтичних умінь є нижче середнього.

Додатково ми запропонували студентам I та II груп розкрити специфіку застосування арт-терапевтичних технологій в залежності від віку дітей, з якими вони будуть працювати. Змістовний аналіз відповідей респондентів дає підстави констатувати, що студенти I групи (майбутні вихователі ЗДО) краще усвідомлюють особливості використання арт-терапії при роботі із дошкільниками взагалі та дітьми даної вікової категорії з ООП у порівнянні зі студентами II групи (майбутніми учителями початкових класів), які гірше розуміють специфіку застосування арт-терапевтичних технологій у роботі з молодшими школярами.

Висновки. Порівняльний якісний та кількісний аналіз результатів проведеного емпіричного дослідження структурних компонентів готовності обох груп майбутніх фахівців (I групи - майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти (ЗДО) та II групи - майбутніх учителів початкових класів) до арт-терапевтичної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами не виявив істотних відмінностей між даними двома групами. Представники обох груп досліджуваних продемонстрували середні показники сформованості мотиваційно-особистісного компоненту готовності до арт-терапевтичної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами. Студенти обох груп у цілому мають інтерес до арт-терапії, відрізняються позитивним ставленням до арт-терапевтичних технологій, що свідчить про наявність позитивної мотивації до здійснення арт-терапевтичної діяльності у роботі з дошкільниками та молодшими школярами з ООП.

Що ж стосується змістовного, творчого та операційно-дієвого компонентів готовності до арт-терапевтичної діяльності з дітьми з особливими освітніми потребами, то більшість студентів обох

груп, які брали участь у дослідженні, мають невисокі кількісні показники, тобто у них недостатньо сформовані необхідні якості, знання та вміння для використання арт-терапії у роботі з даною категорією дітей.

Це означає, що майбутні фахівці спеціальностей «Дошкільна освіта» та «Початкова освіта» не оволоділи на достатньому рівні арт-терапевтичними знаннями, у них поки ще не сформоване цілісне уявлення про феномен арт-терапії, її можливості та специфіку впровадження у освітній процес закладу дошкільної освіти чи початкової школи. У них також несформований комплекс професійно-педагогічних і спеціальних арт-терапевтичних умінь, спостерігається недостатній рівень володіння арт-терапевтичними техніками та здатності використовувати дані техніки у роботі з дітьми дошкільного чи молодшого шкільного віку.

У більшості студентів обох груп досліджуваної вибірки виявлено недостатню сформованість особистісних та професійно значущих якостей, які впливають на результат арт-терапевтичної діяльності та досить низький рівень творчого мислення.

Перспективи подальшого наукового дослідження вбачаємо у розробці та апробації експериментальної програми, спрямованої на формування компонентів готовності майбутніх фахівців до здійснення арт-терапевтичної діяльності у роботі з дітьми дошкільного чи молодшого шкільного віку з особливими освітніми потребами.

Bibliografia

- СВТУШИНА М. П. *Підготовка майбутніх соціальних педагогів до використання арт-терапії в роботі з дітьми із особливими потребами*. Формування особистості фахівців соціономічної сфери: стратегія і тактика: монографія. Редкол. : В. В. Корнешук, З. Н. Курлянд, Г. Х. Яворська та [ін.]. Одеса, 2017. С. 97-112.
- КАЛЬКА Н., КОВАЛЬЧУК З. *Практикум з арт-терапії: навч.-метод. посібник*. Ч. 1. Львів : ЛьвДУВС, 2020. 232 с.
- КОЛБІНА Л.А. *Діагностика готовності студентів педагогічних ЗВО до використання арт-терапії в роботі з дітьми з особливими освітніми потребами*. Сучасні методи та форми організації освітнього процесу у закладах вищої освіти: збірник матеріалів

Всеукраїнської науково-методичної конференції. Одеса : Університет Ушинського, 2022. С. 92-96.

КОШЕЛЬ А.П., КУЛЬБАКО Н.П. *Використання елементів арт-терапії в умовах освітнього процесу закладів дошкільної освіти: навчально-методичний посібник для студентів спеціальності «Дошкільна освіта», методистів, вихователів закладів дошкільної освіти та батьків дітей дошкільного віку*. Чернігів: ФОП Баликіна О.В., 2020. 90 с.

САДОВА І. *Арт-терапія як ефективна технологія соціалізації дітей з особливими освітніми потребами в сучасних умовах*. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2017, № 1 (65). С. 270-279.

СОРОКА О. В. *Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до використання арт-терапевтичних технологій*. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук. Тернопіль, 2016. 43 с.

Kontaktné údaje

Svitlana Dmytrieva, Associate Professor (PhD Psychology)

Zhytomyr Ivan Franko State University, Social and Psychological Faculty,

Department of Psychology, Speech Therapy and Inclusive Education

40 Velyka Berdychivska Street, Zhytomyr, Ukraine

E-mail: dmitrievasveta49@gmail.com